

İNGİLTERE'DE SOSYOLOJİNİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

Muhammed Veysel Bilici*

Özet: Sosyolojinin İngiltere'deki öyküsü kurumsal, entelektüel ve kuramsal yönelimler çerçevesinde, üç temel dönem içerisinde ele alınabilir. İlk dönem, II. Dünya Savaşının sonuna dek süren, disipline karşı şüphelerin olduğu ve akademik anlamda kurumsal az gelişmişlikle tanımlanabilecek dönemdir. Bu arayı, direniş dönemi olarak adlandırabiliriz. İkinci dönem, II. Dünya Savaşından sonra, Amerikan etkisiyle kurumsal anlamda sosyolojinin akademide yaygınlaştığı dönemdir. Bu dönemi, kabulleniş dönemi olarak adlandırabiliriz. Üçüncü dönem ise, özellikle, 60'ların sonundan başlayarak sosyolojinin kurumsal yapı dışında ülkede var olan tartışmalara kimi zaman taraf olarak, yaratıcı entelektüel cevaplar üretmeye çalıştığı ve kuramsal anlamda arayışların olduğu dönemdir. Bu dönemi, uyarılma dönemi olarak adlandırabiliriz. Günümüze dek süren bu süreç, şimdilerde, 80'lerden sonra gittikçe hâkimiyet kazanan neo-liberal politikaların, hayatı tüm boyutlarıyla piyasa mantığıyla örgütleme talebiyle, disiplinin kendi gelenek ve duruşunu muhafaza etmesi ve piyasaya uyarlanması arasında bir seçim yapmaya zorlamakta ve bu anlamda disiplini bir meydan okumayla yüz yüze bırakmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İngiliz sosyolojisi, kurumsal, kuramsal, direniş, kabullenme, uyarılma, nicel, nitel, neo-liberalizm, piyasa

Past and Present of Sociology in Britain

Summary: The story of sociology in Britain can be told institutionally, theoretically and intellectually in three main periods. First period lasted until the end of the Second World War, which was characterized by the suspicion towards the discipline and respective institutional underdevelopment of it. We can classify this period as the period of resistance. Second period started with the end of the war and in this period discipline entered to the academia very rapidly and became widespread at the universities, under the influence of United States. We can classify this period as the period of the acceptance. The third period that started mainly after the sixties and last until today can be classified as the period of adaptation. In this period sociology sometimes become active advocators in the social debates and also it is characterized by the extensive quest for theoretical and methodological search that is more adequate to Britain's conditions. This period lasts until today but after the eighties with the ascendancy and dominance of the neo-liberal politics that aims to dominate the whole spheres of life, including education and academy, with the logic of market challenge sociology to protect its more traditional disciplinary stance or to adapt to the market needs.

Key Words: British sociology, institutional, theoretical, resistance, acceptance, adaptation, quantitative, qualitative, neo-liberalism, market

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl.

İngiliz sosyolojisini tarihsel gelişim çizgisi içerisinde kuramsal yönelimleri ve kurumsallaşması açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışma konuya giriş amacı taşımaktadır. Çalışma iki kısımdan müteşekkildir. Çalışmanın ilk kısmında İngiltere’de sosyolojinin gelişimi ile birlikte disiplinin kuramsal ve kurumsal olarak izlediği yol, tarihsel perspektif çerçevesinde ele alınacaktır. Disiplinin kurumsal olarak öyküsü, akademiye girişi ve bu yolda gelişimi çerçevesinde incelenecektir. Kuramsal açıdan ise genel sosyolojik eğilimlere bakılacaktır. Bu açıdan özellikle ilk kısımda hâkim olan çeşitli sosyolojik yaklaşımlara değinilecekken, ikinci kısımda, nicel ve nitel sosyolojik yaklaşımların genel görünümleri incelenecektir. Diğer bir ifadeyle, İngiliz sosyolojisinde hâkim olan kuramsal yaklaşımların veya kuramcılarının ayrıntılı bir incelenmesi bu yazının birinci dereceden amacı değildir. İkinci kısımda, günümüzde sosyolojinin kuramsal yönelimleri ve kurumsal (akademik) olarak bu ülkede nasıl bir görünüme sahip olduğu, İngiltere’de bu sahada yayınlanan çeşitli ampirik araştırmalar ve raporlar özellikle merkeze alınarak sosyoloji eğitimi çerçevesinde incelenecektir. Böylece, salt spekülatif değerlendirmelerden kaçınılmaya çalışılacaktır.

Diğer yandan, sosyolojinin bu ülkedeki öyküsünü üçlü bir çerçeve dâhilinde ele almayı öneriyoruz. Bu dönemselleştirmeler, sırasıyla; direniş, kabullenme ve uyarılma şeklinde ifade edilmişlerdir. Direniş dönemi, kuramsal anlamda sosyolojik düşünceye rastlanılmasına rağmen kurumsal açıdan sosyolojinin hâkim akademik disiplinler arasında kendisine bir yer bulamadığı veya çok cılız bir yer bulduğu döneme tekabül etmektedir. Bu dönem II. Dünya Savaşı’nın sonuna dek sürmüştür. Kabullenme dönemi savaş sonrası koşullarda dünya hâkimiyetinin el değiştirmesi sonucu Amerika Birleşik Devletleri’nin öncülüğünde sosyolojinin kurumsal anlamda hızlı bir biçimde akademiden içeri girişini betimlemek üzere kullanılmıştır. Uyarılma dönemi ise aslında sosyolojinin kurumsallaşmasının hemen sonrasında gözlenirse de, 60’lardan sonra iyice ivme kazanan ve günümüze uzanan bir dönemdir. Bu dönemde, sosyoloji siyasi ve sosyal tartışmalarda uygulayıcıları aracılığıyla ülkenin koşullarına uygun çözüm önerileri sunmanın ötesinde, bizzat bu tartışmalarda bir taraf olarak da ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, sosyoloji İngiltere’de hem ülkenin kendi iç koşullarına hem de uluslar arası alanda gözlenen gelişmelere paralel bir seyir izlemiştir.

Tarihsel Arka Plan: Direniş, Kabullenme ve Uyarlama

Edward Shils, sosyolojinin, özellikle de ampirik sosyolojinin İngiltere’de başladığını ancak modern endüstriyel teknoloji gibi başka yerlerde geliştirildiğini savunmaktadır.¹ Düşünür bu görüşünü 19. Yüzyılda İngiliz reformistlerinin ve devlet adamlarının “İngiltere’nin gerçek koşullarını” istatistiksel olarak ortaya dökmek, vatandaşlarının gerçek durumunu gözlemek, onlarla konuşmak ve bunları sistemli bir biçimde kaydetmek için gösterdikleri çaba ve elde ettikleri hâsılaya yaslamaktadır.² Ancak tüm bu çabalar akademik anlamda sosyolojinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmayacak ve sosyolojinin bu ülkedeki ilk kuramcısı sayılabilecek ve döneminde diğer ülkelerde de etkili olmuş Herbert Spencer’in yolu daha sonraları unutulmaya yüz tutacaktır.³ Bu açıdan, sosyolojinin İngiltere’de izlediği yol, disiplinin tarihsel açıdan yerele⁴ bağlı bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Wolf Lepenies’in ifadesiyle “sosyoloji doğadan değil kültürden doğar.”⁵ Ülkenin, belirtildiği gibi, sosyolojik düşünce olarak adlandırabileceğimiz bir geleneğe sahip olmasına rağmen disiplinin kurumsal olarak 1960’lara kadar çok sınırlı bir kabul görmesi, hatta uzunca bir müddet genel İngiliz bilim kamuoyunca bilimsel bir disiplin olarak kabul edilmemesi oldukça ilginç ve öğretici bir görünüm arz etmektedir. Bu ilk dönemi biz direniş dönemi olarak adlandırdık. Diğer bir ifadeyle, sosyolojik düşünce sayabileceğimiz bir geleneğe rastlanılmasına rağmen, kuramsal anlamda sosyolojinin zayıflığı ve kurumsal sahada ise ona karşı gösterilen kayıtsızlık, şüphe ve kabullenmeme bu dönemin hâkim görüntüsüdür.

II. Dünya Savaşı sonrasına değin varoluş ve kabullenme mücadelesi veren sosyolojinin, kurumsal olarak ilk kez İngiliz kamuoyunun karşısına çıkması oldukça erken bir tarihte, 1903 yılında Sosyoloji Topluluğu’nun (*Sociological*

¹ Edward Shils, “On the Eve: A Prospect in Retrospect,” *Essays on the History of British Sociological Research*, ed. Martin Blumer, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, s.165.

² *a.e.* s.165-166.

³ Talcott Parsons, 1924-1925 döneminde bir yılını *London School of Economics*’te geçirecek ve daha sonraları sosyolojide bir kuşağı etkileyen kitabında, “Şimdi kim Spencer okuyor?” diye soracak, cevaba ise “Spencer öldü” diye başlayacaktır. Bkz. Talcott Parsons, *The Structure of Social Action*, New York: Free Press, 1949, s..3-5 .

⁴ Yerel kelimesinin sosyoloji disiplininin daha çok antropoloji disiplinine ait olduğu bir vakaıdır. Ancak, biz bu yazıda, antropolojik telmihten bağımsız bir biçimde “yerel” kelimesini bir ülkenin kendisine has tarihsel koşulları anlamında kullandık. Yerel kelimesinin antropoloji disiplininin kazandığı anlamlar ve ona yüklenen anlam öbekleri noktasında, Geertz’in kitabı hala ufuk açıcı ve temel başvuru eserlerinden biridir. Bkz. Clifford Geertz, *Yerel Bilgi*, çev. Kudret Emiroğlu, Ankara: Dost Kitabevi, 2007.

⁵ Wolf Lepenies, *Between Literature and Science: The Rise of Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, s.244.

Society) kurulmasıyla vuku bulur. Ancak I. Dünya Savaşı öncesinde sosyolojinin ne olduğu üzerine İngiliz entelektüelleri arasında bir uzlaşımın olmayışı önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Aynı şekilde topluluk bünyesinde birbiriyle rakip üç odağın bulunuşu ve bu dönem zarfında *London School of Economics* (LSE) ve *Liverpool University* dışında sosyolojinin üniversiteden içeri girememesi önemli sorunlar olarak öne çıkmaktadırlar.⁶ Benzer bir biçimde, sosyal bilimler veya beşeri bilimler arasında köklü ve kurumsallaşmış disiplinlerin sosyolojiye olan düşmanca tutumları hem Sosyoloji Topluluğu'nun ömrünün kısa sürmesine hem de sosyolojinin disiplin olarak gelişmesi ve üniversite bağlamında kurumsallaşmasına uzunca bir süre engel olmuştur.

Sosyolojinin ilk kurumsallaşma çabası bu dönemle ilgili önemli ipuçları sağladığı için üzerinde durmaya değer bir alandır. Sosyoloji Topluluğu kurulduktan bir kaç yıl sonra Sosyoloji Mecmuasını (*Sociological Review*) çıkartmaya başlar. Yine topluluk Amerikan Sosyoloji Cemiyeti, Fransa'daki Durkheimci grup ve önde gelen birkaç Alman sosyologuyla yakın ilişkiler içerisinde, İngiltere'de sosyolojinin üniversite merkezli bir disiplin olarak kurumsallaşmasını hedefler.⁷ Sosyoloji Topluluğu'nda sosyolojinin ne olduğu veya ne olması gerektiğiyle ilgili üç farklı odağın birbiriyle rekabet halinde olması bu dönem için canlı bir tartışma ortamı meydana getirirse de aynı zamanda topluluğun ömrünün vuku bulan çekişmelerden ötürü kısa sürmesine sebep olur. Topluluk fiilen I. Dünya Savaşı'nın sonunda dağılır. Sosyoloji Topluluğu'nda etkili olan üç odak, zamanının önemli istatistikçilerinden sayılan Francis Galton'un başını çektiği *Eugenic School* (Eugenic Okulu), botanik profesörü olan Patrick Geddes'in başını çektiği *Regional and Civics School*

⁶ Bulmer ve Halsey, 1950'lere kadar İngiltere'de sosyolojinin akademideki tarihinin, disiplinin LSE'deki tarihi olduğunu belirtmektedirler. Her ne kadar Liverpool'daki sosyoloji bölümüyle aynı tarihlerde kurulmuş olsalar da (ilki 1903, ikincisi 1905). 1907 yılında Hobhouse'un LSE'deki sosyoloji bölümüne ülkesinin ilk sosyoloji profesörü olarak atanması, sosyolojinin bu coğrafyada 1950'lere kadar olan öyküsünün genel hatlarını tayin etmiştir. Hobhouse ve daha sonra onun yerine geçecek olan Morris Ginsberg, sosyolojiyi felsefi boyutlarıyla ve İngiliz geleneğine uygun olarak bireyci bir karakterle ele almışlardır. Bu dönemde, 19. yüzyılda İngiltere'de yaygın olarak görülen toplumla ilgili ampirik araştırmalar, LSE'de pek ilgi görmemiştir. Sosyoloji daha çok düşünsel veya idealist, Bulmer'in ifadesiyle "masa başı" olarak varlığını devam ettirmiştir. Bu resmin değişmesi ve sosyolojinin ampirik yönünün ortaya çıkması için 1950'ler ve Edward Shils, David Glass, T. H. Marshal gibi isimlerin LSE'de ön plana çıkmaları beklenmiştir. Bkz. Martin Bulmer, "The Development of Sociology and of Empirical Social Research in Britain," *Essays on the History of British Sociological Research*, ed. Martin Blumer, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, s. 5.

⁷ A. H. Halsey, *A History of Sociology in Britain*, Oxford University Press, London, 2004, s. 14, 47-51
John Scott, "Diversity, Dominance, and Plurality in British Sociology," *The ISA Handbook of Diverse Sociological Traditions*, ed. Sujata Patel, London: SAGE Publications, 2010, s.97.

(Bölge ve Şehir Okulu)⁸ ve son olarak İngiltere’nin üniversitede ilk sosyoloji profesörü olan Leonard Hobhouse’un başını çektiği *Ethical School*’dur (Etik Okulu).⁹

Eugenic Okulu’nun temel vurgusu bir topluluğun genetik olarak sahip olduğu özelliklerin araştırılması ve onu diğerleri karşısında avantajlı kılan yönlerinin tespitiyle birlikte o topluluğun veya insan stokunun toplam kalitesinin yükseltilmesi ekseninde şekillenmiştir. Bölge ve Şehir Okulu ise Bölgesel Tetkik (*Regional Survey*) metodun savunuculuğunu yaptığı ölçüde coğrafyanın ve şehirlerin-şehirleşmenin önemini merkeze alarak kendisini tahkim etmiştir. Anılan iki okuldan birincisi doğal özelliklere dolayısıyla kalıtsallığa, ikincisi ise fiziksel çevreye ve coğrafyaya vurguyla bireyi ele alırken, son okul Etik Okul’u Hobhouse öncülüğünde bireyin doğa ve fizik çevrenin karşısında öncelikli olduğunu savunmaktaydı. Bu üç okul arasındaki fark üç farklı metot ve sosyoloji tasavvuruna yaslanmalarında aranmalıdır. Metodoloji olarak ilki istatistiksel araştırmalara, ikincisi bölgesel incelemelere, üçüncüsü ise felsefi kavrayışa yaslanmaktaydı. Sosyoloji tasavvuru olarak ilk ikisi sırasıyla doğa veya kalıtımın ve fiziki çevrenin bireye önceliğini savunurken, sonuncusu bireyin merkeziliğini evrimci bir çerçevede içerisinde ele almaktaydı.¹⁰ Benzer bir biçimde her üçünün de disiplinin ne olduğu dışında, geleceği ve uygulanabilirliği ile ilgili de farklı beklentileri mevcuttu.

Birinci okul kendisinin bağımsız bilimsel bir disiplin olarak kurmayı, ikincisi yaptığı araştırmalar sonucu kamuoyunu bilgilendirmeyi ve toplumsal planda uygulanabilir bilgi üretimini, Hobhouse’un başını çektiği son akım ise pratik veya uygulanabilir bir sosyolojiden ziyade felsefi ve akademik bir sosyolojinin savunuculuğunu üstlenmişti. Hobhouse’un 1950 öncesi İngiltere’de sosyolojinin temel akademik ilgi sahasını kurduğu ve temsil ettiği düşünüldüğünde, diğerleri

⁸ Bulmer, Geddes’in üzerinde en çok etkide bulunan sosyologun Frederic Le Play olduğunu belirtmektedir. Geddes, Le Play’in bir bölgenin fiziki çevresinin ve geçim kaynaklarının biçimlerinin, onun sosyal yapısını belirlediği ile ilgili düşüncesinden yoğun biçimde etkilenmiştir. 1920’den sonra, *Le Play House* (Le Play Evi) isimli kurumun kuruluşunda gösterdiği öncülük bu tespitin en iyi delillerinden biridir. Bkz. Bulmer, “The Development of Sociology and of Empirical Social Research in Britain,” s. 10.

⁹ Halsey, *A History of Sociology in Britain*, s.9-10.

¹⁰ Burada belirtilen evrimsellik, Darwinci anlamda biyolojik bir evrimcilikten ziyade, insan idrak ve anlayışının gelişmesi ve bu anlamda da ahlaki olarak yetkinleşmesi esasına dayalıdır. Diğer yandan evrimci anlayış, Anthony King’in “Empyral Sosyoloji” olarak tasnif ettiği, sosyolojinin İngiltere’deki 45’lere kadar olan öyküsü içerisinde, İngiltere’nin sömürgeci bir güç olduğuna referansla, kolonyal karşılaşmada boyunduruk altına alınanların bu durumunun devam etmesine ideolojik veya söylemsel bir destek sağlamıştır. Bu durum sosyoloji etiketi altında gerçekleştirilen çalışmaların genel karakterini tayin etmesi açısından önemli bir noktadır. Bkz. Anthony King, “The Sociology of Sociology,” *Philosophy of the Social Sciences*, 2007, V.37, No.501, s.504-507.

arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu görülecektir. Halsey, Morris Janowitz'in¹¹ "aydınlanmacı" ve "mühendislik" sosyolojik tasavvur ve metodoloji arasında yaptığı ayrıma referansla Hobhouse'un savunusunu yaptığı sosyolojinin "aydınlanmacı" kategorisi altında değerlendirilebileceğini belirtmektedir.¹² Bu ayrımındaki temel vurgu, mühendislik anlayışının sosyolojiyi politik bir eylem reçetesi olarak ele alırken, aydınlanma anlayışın sosyolojiyi var olan toplumsal koşulları sınırları iyi tayin edilmiş bir değerler hiyerarşisi içerisinde anlamayı merkeze almasıdır. Philip Abrams'ın tespitiyle, mühendislik anlayışı, toplumsalla ilgili olarak mekanik bir kurgu içerisinde sebep-sonuç temelli açıklamayı merkeze alırken, aydınlanmacı anlayış karşılaşılan sorunların anlaşılması ve çözümü için gerekli entelektüel kapasitenin oluşturulması çabasını merkeze almaktadır.¹³ Bu anlamıyla, Hobhouse, sosyolojinin toplumsal ve politik eylem noktasında yön göstericiliğini yadsımamakta ancak bunun bilimsel olarak iyi temellendirilmiş ve kökenini ahlak felsefesinden alan bir değerler çerçevesinde olması gerektiğinin savunmaktadır. Değer ve metod birleşerek genel bir toplum bilimin imkânını ortaya koyacaklardır.¹⁴

Sosyolojinin, bu ilk kurumsallaşma çabası hayal kırıklığıyla sona erdi. Bu başarısızlığın tek sebebi farklı sosyoloji tasavvurları ve yöntembilim kabullerinden kaynaklanmıyordu. Daha temelde İngiliz bilim camiasının ve düşünce geleneğinin disipline şüpheyle yaklaşmaları ve çoğu kez onu var olan sosyal bilim disiplinleri içinde gereksiz, hatta parazit bir unsur olarak ele almalarından kaynaklanıyordu. Belirtilen son nokta dışarıdan bakıldığında paradoksal bir durum arz etmektedir ve bu durumun nedeni İngiltere'de sosyolojinin tarihini çalışan düşünürlerin üzerinde en çok durdukları konuların başında gelmektedir. Aynı şekilde, bu menfi yaklaşımdan dolayı sosyoloji uzunca bir süre üniversitede, daha önce anılan iki üniversite istisna olmak üzere olmak üzere, herhangi bir yer edinememiştir.

Sosyolojinin uzunca bir süre şüpheyle karşılanması önemli bir sorundur. Bu konuda konunun uzmanlarınca ileri sürülen birkaç görüş bulunmaktadır. Biz

¹¹ Morris Janowitz, tarihsel referans noktalarına rağmen temel olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ve kurumsallaşma yoluna giren askeri sosyolojinin en önemli isimlerinden biridir. Askeri sosyoloji ile ilgili ülkemizde yapılan yegane çalışma olan, Adem Başpınar'ın yüksek lisans tezi bu konuyu oldukça yetkin bir biçimde inceleyen bir mahiyete sahiptir. Bkz. Adem Başpınar, "Askeri Sosyoloji: Tarih ve Kaynaklar", İstanbul, 2010.

¹² a.e. s.51-52.

¹³ Philip Abrams, "The Uses of British sociology, 1831-1981", *Essays on the History of British Sociological Research*, ed. Martin Blumer, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, s.182.

¹⁴ Abrams, "The Uses of British sociology, 1831-1981", s.52.

bunlardan, genel eğilimleri yansıttığını düşündüğümüz beş tanesini belirtmeyi yeterli görüyoruz. Bunlardan ilki, İngiltere’nin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel olarak diğer ülkelerden farkını vurgulamakta ve işlevselci diyebileceğimiz bir yaklaşımla sosyolojinin İngiltere’de kurumsal ve kuramsal olarak uzunca bir süre varlık gösterememesinin sebebi olarak disiplinin gördüğü işlevi gören diğer yerleşik ve kabul görmüş disiplinlerin mevcudiyetine işaret etmektedir. İkinci görüş, sosyolojinin bu ilk dönemde daha önce belirtildiği gibi net bir tanımının ortaya konulamamasına ve bu açıdan da disiplinler bir kimliğe sahip olamamasına işaret etmektedir. Üçüncü görüş, bu dönem içerisinde sosyolojinin savunusunu yapanların politik eğilimlerinin bilim kamuoyunca şüpheyle karşılanmasına atıfta bulunmaktadır. Dördüncü görüş, sosyolojinin kuruluş döneminde Herbert Spencer’in ismi hariç olmak üzere herhangi bir İngiliz düşünür veya kuramcının isminin anılmamasının bir eksiklik olmaktan ziyade sosyolojinin ortaya çıkış ve oluşumunu dikkate aldığımızda İngiltere lehine bir durum olarak kaydetmektedir. Beşinci ve son görüş, sosyolojinin kurumsal olarak yokluğunun, kuramsal ve pratik olarak onun yokluğu anlamına gelmeyeceğine vurguyla sosyolojik düşüncenin varlığına işaretle sorunu ele almaktadır. Bu farklı yaklaşımların her birinin ayrı ayrı düşünürler tarafından, monadik bir tarzda savunulduğunu belirtmek zordur. Bu beş temel düşünceden biri ve birkaçının iç içe geçmiş hali farklı isimler tarafından savunulmaktadır. Dolayısıyla her görüşü ayrı ayrı ele almak yerine, bu düşünceleri yansıtan farklı düşünürler etrafında belirttiğimiz noktaları aşağıdaki satırlarda açmayı yeterli gördük.

Belirttiğimiz beş görüşte ortak olan nokta, bugün anladığımız ve Kıta Avrupa menşeli sosyolojinin kuramsal olduğu kadar kurumsal olarak da İngiltere’de II. Dünya Savaşı’ndan sonraya kadar, hatta 1960’lara kadar neden yeterince ilgi görmediğinin cevabını bulma veya bununla ilgili bir açıklama geliştirme çabasıdır. Bu açıklamalardan sosyolojiyi evrensel bir disiplin olarak ele alan ve bu paralelde yerel olanı açıklamaya çalışanlar bu yokluğu olumsuz bir durum olarak ele almaktadırlar. Sosyolojiyi yerel karakteriyle betimleyenler ise bu durumu açıklarken İngiltere’nin kendisine has yapısının bir sonucu olarak konuyu ele almakta ve bu dönem zarfında sosyolojik düşünce diyebileceğimiz eğilimin tarihsel öyküsünün izlerini sürmektedirler. Bu anlamda açıklanmaya çalışılan konu noktasındaki ortaklık, farklı sosyoloji kabulleri veya tasavvurlarıyla birbirinden ayrılmaktadırlar.

Bryan S. Turner sosyolojinin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik açılardan kaosa sürüklenen ve bu açıdan da sınırların muğlaklaştığı bir dünyaya yaratıcı bir entelektüel cevap olarak ortaya çıktığını belirtmektedir.¹⁵ Turner, İngiltere’de sosyolojinin dünü ve bugünü arasında sosyologların kamu entelektüeli olarak rollerini tartıştığı makalesinde belirtilen öngörüsünü İngiliz düşünce tarihi üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan Perry Anderson’un bu konudaki tespitlerine yasladığını belirtmektedir. Anderson, İngiliz düşünce tarihinin dönüm noktalarından birinin, 17. Yüzyılda bu ülkede görülen çekişme, çatışma ve uyumsuzlukların Lockçu liberalizm, tedricilik ve bireycilik arasında yaşanan toplumsal ve anayasal mutabakat aracılığıyla aşılması olduğunu savunmaktadır.¹⁶ Bu dönüm noktasından sonra, Endüstri Devriminin ortaya çıktığı yer olmasına rağmen, sorunlarını ve açmazlarını belirtilen üçlü çerçevede dâhilinde başarıyla aşan ve bunlara çözüm üreten İngilizlerin, vatani olan Fransa’nın yaşadığı toplumsal çöküntüye cevap olarak çıkmış ve bu açıdan da krize cevap üreten bir bilim olma iddiasındaki sosyolojiyi benimsemeleri oldukça zor olmuştur, iddiasında bulunabiliriz. Diğer yandan Turner, İngiltere’de bu dönemde sosyolojinin karşısında onun gördüğü işlevlere yakın işlevler gören ve İngiliz bireyciliğinin en muhkem olduğu bilim olan iktisadı ve imparatorluk yapısına en uygun disiplin olarak sömürgelerdeki toplulukları inceleyen antropolojiyi¹⁷ dikkate almamızı önermektedir. Bu disiplinler, düşünürce göre, sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak ülkede ortaya çıkışını ve kabullenilişini olumsuz yönde etkilemişlerdir.

Edward Shils, yukarıda temel olarak anlatılan ve savunucuları arasında Karl Mannheim’ın da bulunduğu, dengeli toplumsal ve siyasal yapıya referansla sosyolojinin İngiltere’de uzun süre varlık gösterememesini açıklamanın hakikatten çok az bir payı olduğunu savunmaktadır.¹⁸ Shils, bu açıklama yerine, sosyolojinin bu dönem savunuculuğunu yapanların kimlikleri bağlamında sosyolojinin nasıl algılandığına ve İngiltere’de akademik merkez olarak kabul

¹⁵ Bryan S. Turner, “British Sociology and Public Intellectuals: Consumer Society and Imperial Decline”, *The British Journal of Sociology*, 2006, V. 57, No. 2, s. 170-171.

¹⁶ Turner, “British Sociology and Public Intellectuals: Consumer Society and Imperial Decline”, s.171

¹⁷ İsmail Coşkun’da, farklı bir bağlamda da olsa bu noktayı destekler mahiyette, sosyolojinin ortaya çıkış koşulları dikkate alındığında Fransız kökenli, antropolojinin ise İngiliz kökenli bir disiplin olduğunu belirtmektedir. Antropolojinin bu vasfının nedeni, onun sömürgeci İngiliz yönetiminden gördüğü teveccüh ve kurumsal destek sağlamasında aranmalıdır. Sömürgeleştirilen toprakların “yerel bilgisini” devşirdiği ölçüde, sömürge yönetimlerinin işlerini kolaylaştırması, herhalde, antropolojinin gördüğü teveccüh ve desteği açıklar mahiyettedir. Bkz. İsmail Coşkun, “Sosyoloji, Antropoloji, Şarkiyatçılık ve Öteki,” *Sosyoloji Dergisi*, 2008/1, 3. Dizi, 16. Sayı, s.11-26.

¹⁸ Shils, “On the Eve: A Prospect in Restrospect,” s.169.

edilen Oxford ve Cambridge üniversitelerinin¹⁹ kurumsal tutumlarına dikkat çekmektedir. Shils, Oxbridge olarak da adlandırılan Oxford ve Cambridge üniversitelerinin bu dönem içerisinde sosyolojiye karşı olan menfi tutumlarının, bu üniversiteler bünyesinde eğitim gören, ülkelerinin hem sınıfsal olarak hem de zihinsel olarak en parlak öğrencilerinin disipline olan yaklaşımlarını ve disiplinin geleceğini uzunca bir süre olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Düşünürün kendi ifadesiyle: “Sosyoloji sadece merak, hayal gücüne açıklık ve yüksek entelektüel kapasite gerektirmez o aynı zamanda hoşgörülü kurumsal bir himaye ve destekte gerektirir.”²⁰ Ülkenin en önemli üniversitelerinin sosyolojiden esirgedikleri bu himaye ve yol göstericiliğin, düşünüre göre, birkaç temel sebebi bulunmaktaydı. Düşünür, sosyolojinin savunuculuğunu yapanların politik eğilimleri ve sosyolojinin bu dönemde, Fransız sosyolog Durkheim’in etkisi altında, toplumsalcı karakterinin, İngiltere’de hâkim olan bireyselci ethosla ters düşmesinin dışında ve daha önemli olarak Oxbridge’te yerleşik olan akademisyenlerin keskin zekâlarına rağmen sosyolojik tahayyül gücüne sahip olmayışlarını önemli bir sorun olarak öne çıkarmaktadır.²¹ Shils, bu yaklaşımıyla, Amerikalı sosyolog C. Wright Mills’in 1959 yılında yayımladığı kitapta ele aldığı “sosyolojik tahayyül gücüyle” ilgili açıklamalarını anımsatmaktadır.²² Gündelik olandan başlayıp, tarihsel bütünlüğe giderken, bireysel ve toplumsal hikâyenin sentezini yakalayacak bir zekâyaya, kalbe ve hayal gücüne sahip olmak. Bunun dışında ise, düşünür, kurumsal ortamın sosyolojin gelişmesi için önemini ortaya koymaktadır.

Lawrence Goldman, Abrams ve Perry gibi isimlerin sosyolojinin 1950 öncesi İngiltere’de kurumsallaşamamasını olumsuz bir durum olarak ele almalarına karşı çıkmaktadır. Ötekilerin olumsuz bir durum olarak gördükleri şeyi, o İngiltere lehine olumlu bir durum olarak karşılamaktadır. Abrams, sosyolojinin uzun süren bu kurumsal sessizliğinin altında yatan temel nedenin, sosyolojik yeteneğe sahip olanların enerjilerini devlet ve bürokrasiye aktarmalarında

¹⁹ Laura Spelman Rockefeller Memorial Vakfı, 1925 yılında Cambridge Üniversitesine birisi siyaset biliminde, diğeri sosyolojide olmak üzere iki kürsünün kurulması için destekte bulunmayı teklif eder. Üniversite yönetimi siyaset bilimi kürsüsünü kabul ederken, sosyoloji kürsüsünün kurulmasını nazik bir şekilde reddeder. Cambridge’te sosyoloji bölümü, ancak 1967 yılında kurulacaktır. Oxford üniversitesi ise bu konudaki katı tutumunu, sosyolog A. H. Halsey’e 1970’lerde “toplum ve yönetim bilimlerinde” kürsü vermesine rağmen, oldukça ilginç bir biçimde, 1999 yılına kadar devam ettirecek ve ancak bu yıl müstakil bir sosyoloji kürsüsünün kurulmasına izin verecektir.

²⁰ Shils, “On the Eve: A Prospect in Restrospect” s.176.

²¹ Shils, “On the Eve: A Prospect in Restrospect” s.168.

²² C. Wright Mills, *The Sociological Imagination*, London: Oxford University Press, 2000.

aramaktadır.²³ Daha önce de belirtildiği gibi, Anderson, sosyolojinin ortaya çıkış sürecinde, İngiltere'nin tarihsel mirasından dolayı dengeli bir yapıya sahip olmasını disiplinin uzun süre bu ülkede geri kalmasının sebebi olarak öne sürmektedir. Anderson'a göre Kıta Avrupa'da sosyolojinin ortaya çıkmasını sağlayan temel etken ise burada burjuvazinin bir yandan yerleşik aristokrasiye karşı mücadele ederken, bir yandan da ortaya çıkmakta olan endüstriyel iş gücüne; proletaryaya arşı otoritesini tesis etme arayışıdır. Bu durum kıta Avrupa'da hem sosyolojinin hem de Marksizm'in ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Diğer yandan, Endüstri Devriminin beşiği olmasına rağmen İngiltere'de burjuvazi yerleşik aristokrasinin bir parçası olarak işlev gördüğü ve İngiliz işçi sınıfı ideoloji olarak Marksizm'den ziyade bu ülkeye has bir emekçiliği (*labourism*) benimsediği için sosyolojinin ortaya çıkış ve kurumsallaşma gerekçeleri bu ülkede oluşmamıştır.²⁴

Goldman, her iki görüşü de birer tespit olarak haklı bulmakta, ancak vardıkları sonucun yanlış olduğunu savunmaktadır. Düşünüre göre, bu dönemde Almanya, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya gibi ülkeler ontolojik problemlerle (siyasi, ekonomik, kültürel ve ulusal anlamda var oluşlarını devam ettirme veya beka problemiyle) ilgilenirken, İngilizler zaten ilerlemekte olan, bu anlamda ontolojik sorunlarını geride bırakmış, güvenli ve istikrarlı bir sosyal yapıyı daha rafine hale getirmekle meşguldüler.²⁵ Bu açıdan, Goldman, Fransa ve Almanya'da sosyolojinin kurucu babalarının temel amaçlarının zaten elde edilecek toplumsal bilgiyle, toplumlarının pratik sorunlarını çözmek olduğunu belirtmektedir. Düşünüre göre, sosyolojinin bu en temel amacı gözetildiğinde, onun politik alandan akademiye geçmesi-sığınması, bir başarı olmaktan çıkmakta ve başarısızlığa; disiplinin sosyal alandan ayrışması ve yabancılaşması hikâyesine dönüşmektedir.²⁶ Resim bu şekilde tersine çevrildiğinde ise, 19. Yüzyıldan başlayarak sosyolojik düşüncenin etkisi altında olan genel İngiliz kamuoyunda, sosyoloji akademi dışında, yani aslında kendi doğal mecrasında serpilip, gelişmiştir.

Krishan Kumar ise, 19. Yüzyılda sosyolojik düşüncenin İngiltere'deki varlığına işaret etmekte ancak kurumsal anlamda bugün kabul edilen biçimiyle

²³ Lawrance Goldman, "Foundations of British Sociology 1880-1930: Context and Biographies", *The Sociological Review*, 2007, V. 55, No. 3, s.432.

²⁴ Krishan Kumar, "Sociology and the Englishness of English Social Theory," *Sociological Theory*, 2001, V. 19, No. 1, s. 48.

²⁵ Goldman, "Foundations of British Sociology 1880-1930: Context and Biographies" s.433.

²⁶ Shils, "On the Eve: A Prospect in Restrospect", s.434-435.

sosyolojinin gelişmesi için 1945 sonrası dönemin belirleyici olduğunu belirtmektedir. Bu dönem ise, ancak Amerikan sosyolojisinin etkisi ve yönlendirmesi altında bunun mümkün olduğuna işaret etmektedir.²⁷ Turner ve Anderson’un öne sürdüğü gerekçelere benzer gerekçeler öne süren düşünür, bu durumun en büyük sebeplerinden biri olarak İngiliz entelektüel iklimini büyük ölçüde belirleyen bireycilik, rasyonalizm ve reform olgularının önemini vurgulamaktadır. Düşünüre göre politik ekonominin beşiği ve antropolojinin yurdu olan İngiltere’nin, tarih ve edebiyat sahalarında, 20. yüzyılda artan ilgisi ise sosyolojinin kurumsallaşması önündeki diğer engeli oluşturmaktadır. Tarih ve edebiyat “gizli sosyoloji” işlevini gördüklerinden dolayı, bu ülkede uzunca bir süre, deyim yerindeyse “açık sosyolojiye” ihtiyaç duyulmamıştır.²⁸ Martin Bulmer, bu görüşü destekleyen, oldukça veciz bir cümleyle konuyu aydınlatmaktadır. “İngiliz sosyolojisi uzun bir geçmişe ancak kısa bir tarihe sahiptir.”²⁹ Kumar, bu açıdan bakıldığında tarihe ve edebiyata yaslanan bir disiplin olarak kültürel incelemelerin İngiltere’de ortaya çıkmasının bir sürpriz olmadığını savunmaktadır. Edebiyatın, özellikle de romanların, İngiliz toplumunu betimlemekteki başarısına göndermede bulunan Halsey, Kitle Gözleminin (*Mass Observation*) edebiyattan, sosyolojik düşünceye bir katkı olduğunu hatırlatırken, öte yandan 21. yüzyılın başında sosyolojinin, bu gelenekten beslenen kültürel incelemelerin hegemonyası altına girmesinden dert yanmaktadır.³⁰

1945 öncesi, sosyolojinin kurumsal ve kuramsal anlamda İngiltere’de genel bir kabul görmemesi, bu ülkeye has düşünce gelenekleri, kurumsal yapılar çerçevesinde ele alındığında yukarıda belirtildiği gibi bir birinden farklı görüşlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Diğer yandan sosyolojinin ortaya çıktığı Almanya ve Fransa’ya bakıldığında, kuramsal gelişmişliğe rağmen kurumsal açıdan aynı şeyi söylemek mümkün gözükmemektedir. Sosyolojinin kurucu babaları arasında ayrıcalıklı yere sahip olan Weber’in ülkesi Almanya ve Durkheim’in ülkesi Fransa bu dönemde aynı başarıyı kurumsal veya akademik sosyolojinin ortaya çıkışında gösterememişlerdir. İyi bilindiği gibi Weber, Tonnies, Simmel veya diğer önemli Alman sosyologlarından hiç biri akademik anlamda sosyoloji kürsülerinde çalışmamışlar ve onların açtıkları yol, ülkelerinde akademide sosyolojik bir geleneğin ortaya çıkmasıyla

²⁷ Kumar, “Sociology and the Englishness of English Social Theory”, s. 43.

²⁸ Kumar, “Sociology and the Englishness of English Social Theory”, s.44.

²⁹ Bulmer, “The Development of Sociology and of Empirical Social Research in Britain,” s.30.

³⁰ Halsey, *A History of Sociology in Britain*, s. 20-28.

sonuçlanmamıştır.³¹ Özellikle Nazilerin iktidarda olduğu dönemde, Almanya'da sosyoloji ciddi bir inkıtaa uğramıştır.

Fransa'ya baktığımızda ise akademik veya kurumsal anlamda bir gelişmişlikten ziyade, Durkheim'in kişisel gayretleri ve onun etrafında (*L'Année Sociologique* dergisi çevresi) toplanan öğrencileri ve tutkulu sosyologların sivil çabaları ön plana çıkmaktadır. Sosyolog'un etrafında toplanan bu isimler için sahalarında kurumsal veya akademik anlamda kariyer imkânı ise bu dönem için mevcut değildir. Bilindiği gibi, Durkheim profesyonel kariyerinin uzunca bir müddetinde, Bordeaux ve Sorbonne Üniversitelerinde eğitim biliminde profesör olarak çalışmıştır. Ancak son yıllarında Sorbonne'da unvanını "Eğitim ve Sosyoloji Profesörü" olarak değiştirebilmiştir. Onun ölümü, Fransız sosyolojisinin gelişimini uzunca bir müddet neredeyse durdurmuştur. Edward Shils'in tespiti bu noktaya ve Durkheim sonrası Fransız sosyolojisinin durumuna ışık tutmaktadır. "Durkheim sahneden çekildiği zaman, onun öğretileri ve çalışmalarından devşirilen yorumların oluşturduğu külliyatın gelişimi de son bulmuştur. Modern toplumun pratik anlamda incelenmesi olan Fransız sosyolojisi yüzyılın ilk çeyreğinden daha uzun bir süre sonraya dek gözden kaybolmuştur."³²

II. Dünya Savaşı sonrası ise İngiltere'de olduğu gibi, Alman ve Fransız sosyolojileri de, Kumar'ın ifadesiyle, "entelektüel anlamda bir Amerikan Marshall Planı" yardımıyla kurumsal ve kuramsal anlamda canlanmışlardır.³³ Yukarıda, Almanya ve Fransa bağlamında ortaya çıkan resim, sosyolojinin akademik veya kurumsal anlamda olan gelişiminin, Avrupa kıtasında genel olarak yavaş seyrettiğidir. İngiltere bu noktada istisna değildir. Ancak Fransa ve Almanya'da kurumsal az gelişmişliğe rağmen, İngiltere'de olduğunun aksine sosyoloji kuramsal anlamda oldukça gelişkindir. Bu durum bu ülkelerin hem tarihsel koşullarına hem de entelektüel geleneklerine referansla açıklanabilir. II. Dünya Savaşı sonrası ise sosyolojinin kuramsal ve kurumsal yeniden belirlenişinde Amerikan etkisi açık biçimde etkisini hissettirmiştir. Bu nokta İngiltere'de sosyolojinin savaş sonrası dönemde gelişiminin en temel açıklayıcı sebebi olarak öne çıkmaktadır.

³¹ Kumar, "Sociology and the Englishness of English Social Theory," s. 52.

³² Edward Shils, "Tradition, Ecology, and Institutions in the History of Sociology," *Daedalus*, No.99, s.767'den aktaran, Kumar, "Sociology and the Englishness of English Social Theory," s. 52.

³³ Kumar, "Sociology and the Englishness of English Social Theory," s. 52.

Çalışmamızın amacı karşılaştırmalı perspektifle İngiliz sosyolojisi ele almak olmadığı için, okuyucunun zihninde dönemin genel ruhunu yansıtması amacıyla verdiğimiz bu kısa bilgiler yeterli olacaktır. Aynı şekilde bir disiplinin ortaya çıkış ve kurumsallaşma şartları onun sonraki öyküsünü de büyük ölçüde belirlemektedir. Bundan dolayı direniş dönemi olarak adlandırdığımız yukarıdaki dönem üzerine kabullenme ve uyarılma dönemi olarak sınıflandığımız dönemlerden daha fazla sayfa ayırdık. Sosyolojinin bugünkü durumunu ele alacağımız ikinci kısımda ise zaten uyarılma dönemi dediğimiz dönemi ayrıntılı bir biçimde ele alacağız. Bu bölüme geçmeden evvel, sosyolojinin savaş sonrası dönemde izlediği yolu, akademik açıdan gelişimi ve kuramsal eğilimleri çerçevesinde ele almanız gerekmektedir.

İngiltere’deki entelektüel ve kurumsal iklimin sosyolojiyi 50’lere kadar bilimsel bir disiplin olarak kabul etmekte gösterdiği genel isteksizliği direniş olarak adlandırırsak, ikinci dönemi yani 1945 sonrası disiplini kabullenme dönemi olarak adlandırabiliriz. Savaş sonrası koşullarda Amerika’nın dünya liderliğini ele geçirmesi, İngiltere’nin ise emperyal bir güç olmaktan uzaklaşması, kendisini sosyal bilimlerin yeniden şekillenmesinde ve kurumsallaşmasında da göstermiştir.³⁴ Sosyolojinin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde akademiye girişi oldukça hızlı bir biçimde gerçekleşmiştir. 1940’larda büyük bölümü LSE’de olmak üzere, lisans düzeyinde ancak 200 kadar öğrenci bulan sosyoloji, 1967’ye gelindiğinde özellikle çevre üniversitelerde açılan yeni bölümlerle birlikte 3000 kadar öğrenciye, 1971’de ise 4000 civarında öğrenci sayısına, yeni açılan politeknikler ve Açık Üniversite’de okuyan sosyoloji öğrencileri hariç tutulmasına rağmen ulaşmıştır.³⁵ Benzer biçimde 1960’ta sosyoloji bölümünde görevli öğretim üyesi sayısı 40 iken bu sayı 1975 yılında 613’e yükselmiş, 1961’de 7 olan bölüm sayısı ise, 1974’e gelindiğinde 35’e yükselmiştir.³⁶

Halsey, bu yayılmanın birçok sebebi olabileceğini ancak en önemli sebebinin savaş sonrası dönemde yaşanan ve 70’lerin ortalarındaki petrol krizine dek süren ekonomik patlama ve bunun eğitim alanındaki yansıması olduğunu savunmaktadır.³⁷ İngiltere sosyoloji tarihini dört temel başlık altında ele alan Halsey, özellikle de, kurumsal yeniden yapılanmalara karşılık gelecek şekilde dönemlendirmeyi şu şekilde yapmaktadır:

³⁴ Immanuel Wallerstein v.d., *Sosyal Bilimleri Açın. Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine, Gülbenkyan Komisyonu*, çev. Şirin Tekeli, 3. bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.

³⁵ Halsey, *A History of Sociology in Britain*, s.89.

³⁶ Halsey, *A History of Sociology in Britain*, s.126.

³⁷ Halsey, *A History of Sociology in Britain*, s. 89-90.

- 1950 öncesi sosyoloji
- Yayılma: 1950-67
- Başkaldırı: 1968-75
- Belirsizlik yılları: 1976-2000

Anthony King, Halsey'in yukarıdaki şemasının 20. yüzyılın ana siyasi ekonomik rejimlerinin ortaya çıkışlarına paralel bir sınıflandırmaya, dolayısıyla bu düzenlerin İngiltere'deki izdüşümlerine yaslandığını belirtmektedir.³⁸ King, bu görüşünü 20. yüzyılın genel olarak ekonomi politik açılarından; 1900-1930'lar arası liberal dönem, 1930-1970'ler arası fordist dönem, 1970'lerde fordizmin çöküşü ve nihayetinde 1980'lerde post-fordist dönem diye sınıflandırılabilen gerçeğine dayandırmaktadır. King'in tespitinin önemi sosyolojinin kurumsal olduğu kadar, kuramsal eğilimlerinde aslında ekonomi politik çerçevesinde belirlenmesinde yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sosyolojinin genel öyküsü bir ülkenin sadece entelektüel geleneğinin değil, aynı zamanda bir ülkenin ekonomik ve politik yönelimlerinin de etkisi altında şekillenmektedir. Bu noktayı, ilerleyen satırlarda İngiltere bağlamında tekrar açmak üzere şimdilik sonlandırıyoruz.

Savaş sonrası dönem, LSE'deki öğrencilerin çevre üniversitelerde yeni kurulan 25 civarı kürsüde, sosyoloji hocası olma öyküsünü de barındırmaktadır. 60'ların en önemli özelliklerinden biri de bu genç sosyologların İngiliz toplumsal yapısının kendisine has özelliklerini açıklayabilecek bir kuramsal çerçeve bulma girişimleridir. Dönemlerinde, Genç Türkler (*Young Turks*) olarak adlandırılan bu kuşak için antropolojiden veya Amerikan sosyolojisinden devşirildiği haliyle işlevselcilik,³⁹ sınıflı bir toplum yapısına sahip olan, sosyal adaleti gerçekleştirme gerektiğine inandıkları ülkeleri için uygun değildir.⁴⁰ Bu arayışların bir sonucu ve 68 olaylarının bir yansıması olarak, 60'ların sonu, Philip Abrams'ın tespitiyle, sosyolojinin "Marksist istilaya" uğraması ile sonuçlanmıştır.⁴¹ Diğer yandan, Halsey'in haklı olarak kurumsal açıdan yayılma dönemi olarak adlandırdığı bu dönemi, kuramsal yönelim açısından ele aldığımızda, King, "Keynesyen Sosyoloji" olarak adlandırmaktadır. Bu dönem,

³⁸ King, "The Sociology of Sociology", s.502.

³⁹ 1950'lere kadar akademik sosyoloji, felsefi bir görünüm arz etmekte, Hobhouse'un anlayışı çerçevesinde birey merkezli ve evrimci bir anlayışa yaslanmaktadır. Malinowski ve Radcliffe-Brown, antropolojik işlevselciliğin kuruculuğunu üstlendikleri ölçüde evrimci anlayışın karşısında durmuşlardır. Dolayısıyla akademik sosyoloji için işlevselcilik aslında evrimci anlayış karşısında, belli bir süre daha üst veya gelişmiş bir anlayışın savunuculuğunu da üstlenmiştir.

⁴⁰ John Rex, "British sociology 1960-1980 -An Essay", *Social Forces*, 1983, V.61, C.4, s.1000-1001.

⁴¹ Rex, "British sociology 1960-1980 -An Essay", s.1003.

farklı arayışları da içinde barındırmasına rağmen, genel hatlarıyla, işçi sınıfının sorunlarının mevcut sistem içerisinde çözüm yollarının arandığı bir karaktere sahiptir. Öyle ki, Raymond Aron, İngiliz sosyolojisini, sadece İşçi Partisinin entelektüel sorunlarıyla uğraşmakla itham edecek ve İngiliz sosyologları, bu dönemde “kapital, emek ve devlet arasında oluşan korporatist uzlaşımın akademik arabuluculuğunu” veya imkânını ortaya koydukları ölçüde, sosyolojinin eleştirel geleneğinin aksine, verili sistem içerisinde çarkın bir dişlisi olarak yer bulacaklardır.⁴²

60’lar ve 70’lerde yapılan birçok ampirik araştırma doğrudan doğruya Marksist temele dayalı çatışma kuramı çerçevesinde gerçekleştirilmiş, ancak bu ülkenin geleneklerine uygun bir biçimde büyük ölçüde sosyalist tutkuların yalıtılmış veya arındırılmış bir biçimde vuku bulmuştur. İşçi Partisinin sorunları, refah toplumunda işçi sınıfının “burjuvalaşması” sorunu, sosyal tabakalaşma, oy verme davranışları, endüstriyel çatışma, elitlerin formasyonu, sınıf ve etnik çatışma arasındaki bağlar, endüstriyel organizasyon ve işçi sınıfının bilinci, eğitim sistemiyle ilgili araştırmaların birçoğu bu çerçevede yapılmıştır.⁴³ 60’larda İngiltere koşullarında radikal olarak sınıflandırılabilir olan bu eğilimlerin dışında kalan, ancak ilgi çekici ve kuşatıcı bir karşı ideolojik delillendirme geliştiremeyen genişçe bir sosyologlar grubu da bulunmaktadır. Muhafazakâr cenahın önemli bir kısmı sosyolojinin alt dallarında kendilerine yer bulurlarken, özellikle de din sosyolojisinde, daha ılıman olanları Popper’ın “tedrici sosyal reform” anlayışına sığınarak bu anlayış çerçevesinde ampirik veriler toplayıp, sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde veya toplumsal olgular arasında korelasyonlar kurarak sosyoloji yapmışlardır.⁴⁴

Halsey’in başkaldırı dönemi olarak adlandırdığı, 60’ların sonundan itibaren ise işlevselci ve çatışmacı kuramların bireyin var olma imkânını yadsıdığı, dolayısıyla, sosyolojide bireye yer açmak gerektiği ile ilgili eleştiriler yükselmeye başlamıştır. Bireye ve onun itkilerine yer açan, ortaya çıkışında Alman sosyologları Weber ve Simmel’in ve İskoç Adam Smith’in miraslarının etkisi olmasına rağmen, Amerikan menşeli olarak tasnif edebileceğimiz sembolik etkileşimciliğin yanı sıra cinsiyet çalışmaları bağlamında feminist kuram da İngiltere’de yankı bulmuştur.⁴⁵ Dönemin resmine baktığımızda, Halsey’in bu dönemi başkaldırı dönemi olarak adlandırmasını temel olarak iki

⁴² King, “The Sociology of Sociology” s.508.

⁴³ Scott, “Diversity, Dominance, and Plurality in British Sociology”, s. 99.

⁴⁴ Rex, “British Sociology 1960-1980 -An Essay”, s.1003.

⁴⁵ Scott, “Diversity, Dominance, and Plurality in British Sociology”, s.99-100.

nedeni bulunmaktadır. Sosyolojiye bakan yönüyle, dönemin farklı arayışlara gebe olması ve savaş sonrası dönemde gözlenen uzlaşının yok olmaya yüz tutmasıdır. Dönem belirtildiği gibi, kuramsal olarak birçok farklı neticeyle sonuçlanan arayışlar dönemidir. Diğer yanıyla, bu dönem 68 öğrenci olayları neticesinde ortaya çıkan sosyal kargaşada sosyolojinin de taraf tutmaya zorlanması sonucu, disiplinin bilimsel kimlikten ideolojik kimliğe doğru olan seyrini yansıtır. Savaş sonrası dönemde, Robbins Raporunun etkisiyle yeniden yapılanan ve yaygınlaşan yüksek öğretim kurumları neticesinde, savaş öncesi dönemde yaşı uygun genç nüfusun sadece % 2,7'si yüksek eğitimdeyken, 1967'de bu oran % 11'e yükselmiştir.⁴⁶ Artan öğrenci sayısı ve bunların beklentileri yüksek öğretimi de etkilemesinin yanı sıra, 70'lerdeki ekonomik kriz, sosyolojideki arayışlar, kargaşa ortamında sosyolojinin tarafgirliğe zorlanması vb. sebepler bu dönemi halefi olduğu döneme göre daha belirsiz bir karaktere büründürmektedir. Her ne kadar Halsey, bu dönemde disiplinin öne-öncelikle Marksizm sonrasında ise feminizm tarafından politize edilmesinden yakınsa da bu durumla ilgili, sanırım, farklı bir yorum da mümkündür. Aslında yaşanan süreç önemli bir yanıyla, bizim bölümün başlığında kullandığımız gibi uyarlanma sürecine de tekabül etmektedir. Nihayetinde kargaşa ortamında taraf olması beklenen disiplinin, en azından o toplumun bir kısmı tarafından meşru kabul edildiği, onunla bir dil geliştirildiği ve bu disiplinin belli ölçülerde toplumsal genetiğe dâhil olduğu anlamına gelir.

Halsey'in belirsizlik yılları olarak, King'in ise post-fordist dönem olarak adlandırdığı ve başlangıcının Margaret Thatcher'in başbakanlığına yakın olduğu dönem sosyolojinin kuramsal olarak tam anlamıyla olmasa da, kurumsal olarak gittikçe piyasa koşullarına adapte edildiği bir döneme denk gelmektedir. Thatcher'in meşhur cümlesi "toplum diye bir şey yoktur, sadece bireyler ve aileler vardır"⁴⁷, Shils'e referansla daha önce belirtildiği gibi, yüksek öğretim içerisinde kurumsal desteğe ihtiyaç duyan sosyoloji gibi bir disiplin için onu var kılan özün; toplumsalın, inkârıyla birlikte, kurumsal desteğinde zayıflaması anlamına gelecektir. 80'li yılların başında, Thatcher hükümetinin genel olarak sosyal bilimlere özelde ise sosyolojiye olan menfi yaklaşımları sonucu üniversitelere ayrılan ödenekler kısılmış ve üniversitelerin bu noktada ilk gözden çıkardıkları ve bütçelerinin daralmasının etkisini en çok hisseden bölüm sosyoloji bölümü olmuştur.⁴⁸ Ancak bu durum, 90'lı yıllarda paradoksal bir

⁴⁶ Halsey, *A History of Sociology in Britain*, s.115.

⁴⁷ King, "The Sociology of Sociology", s.514.

⁴⁸ Halsey, *A History of Sociology in Britain*, s.143.

biçimde, diğer bir muhafazakâr hükümet tarafından politeknikler ve diğer bazı yüksek öğretim kurumlarına üniversite statüsü verilince değişmiş ve sosyoloji yüksek öğretimde yine kendisine sağlam ve ayrıcalıklı bir yer bulmuştur. Bu dönemde üniversitelerdeki sosyoloji kürsüsü sayısı 200 sayısını geçmiştir.

Kurumsal olarak sosyolojinin direniş, kabullenme ve uyarlanma çerçevesinde, kuramsal olarak da genel resmini çektiğimiz ilk kısmın bir özeti ve hitamı olmak üzere şunlar kaydedilmelidir. İngiliz sosyolojisi ilk döneminde Darwin’in biyolojik evrimciliğinin karşısında konumlanan Hobhouse şahsında insanın ahlaki evrimini merkeze alarak felsefi bir tarzda ortaya çıkmıştır. Ancak, bu ilk dönemde görmediği kurumsal desteği, II Dünya Savaşı sonrası özellikle de Amerika’nın etkisiyle elde etmiştir. Benzer bir biçimde komşuları sayılabilecek Alman ve Fransız sosyolojileriyle de Amerikan sosyolojisi aracılığıyla ilişki kurmuştur. Daha açık ifadelerle, Amerikan sosyolojisi Avrupa sosyolojisini kurumsal açıdan etkilediği kadar, kuramsal açıdan da etkilemiş ve Avrupalılar çoğu kez bir birilerinin sosyologlarını Amerika aracılığıyla keşfetmişlerdir. Örneğin, Fransız ve İngiliz sosyolojiye giriş kitapları arasında mukayeselerini makaleleştirdiği yazısında, Cherry Schrecker bu tespiti her iki sosyoloji geleneği arasındaki ilişkinin temel zeminini tespit ederken dile getirmekte ve bunu örneklemektedir.⁴⁹ Sosyoloji İngiltere’de üniversitelerde yaygınlaşırken Keynesçi bir ekonomik ve politik çerçevenin etkisinde kalmış, sonrasında Marksizm’den feminizme çeşitli arayışlara girerken, bireyi tekrar ön plana çıkarmış, kurumsal anlamda krizlerle boğuşmuş ancak günümüzde akademik anlamda İngiltere’de sağlam bir yer edinmiştir. Bu çerçeve dâhilinde, Turner, İngiliz sosyolojisinin en ayırt edici vasıflarından bir kaçının şunlar olduğunu belirtmektedir.⁵⁰

- İngiliz sosyolojisi muğlak ve zayıf bir profesyonel tarih tarafından koşullandırılmıştır.
- Temel olarak Kıta Avrupa sosyal felsefesine yaslanmıştır.
- II. Dünya Savaşından sonraki başarıları, Alman faşizminin yükselişte olduğu dönem ve savaş esnasında İngiliz üniversitelerine akın eden sosyal bilimcilere çok şeyler borçludur.

⁴⁹ Cherry Schrecker, “Textbooks and Sociology: A Franco-British Comparison”, *Current Sociology*, No.56, 2008, s.201.

⁵⁰ Turner, “British Sociology and Public Intellectuals: Consumer Society And Imperial Decline”, s.175-179.

- İngiliz sosyolojisinin, profesyonel veya daha doğru bir ifadeyle akademik ilerlemesi zayıf ve tutuk olmasına rağmen bu sahada oldukça çeşitli ve zengin bir sosyolojik bilgi üretilmiştir.
- İngiliz Sosyolojisi LSE hariç Oxford ve Cambridge (bu iki okulda, sosyal bilimler sahasında uzunca bir süre hâkim olan disiplinler iktisat ve sosyal antropolojidir) gibi merkez üniversitelerden ziyade Leicester, Lancaster, Liverpool, Essex, Warwick ve Edinburgh gibi çevre üniversitelerde gelişim kaydetmiştir.
- II. Dünya Savaşı sonrası, Keynesyen yeniden yapılanma döneminden, tüketim toplumunun yükselişine kadar evrensel sosyal hakların nasıl ve niçin sosyal tabakalaşmanın üç ekseninde (sınıf, ırk ve cinsiyet) işlerliğini yitirdiğini araştırmak İngiliz sosyolojisinin bu dönemdeki temel karakteristiğidir.

Çalışmanın, ikinci kısmında gösterileceği üzere, sosyolojinin günümüz İngiltere'sindeki genel görünümü, 80'lerden sonra hâkimiyetini tüm dünyada iyice hissettiren neo-liberal politik ve ekonomik yeniden yapılanmanın etkisi altında şekillenmiştir ve şekillenmeye devam etmektedir. Bilindiği üzere, çok genel olarak klasik liberalizmin ekonomiyi veya piyasayı, politik olandan ayırması ve devleti sadece garantör olarak piyasanın dışında konumlandırmasına karşılık olarak, neo-liberalizm piyasa koşullarının ve ekonomik mantığın politik olan dâhil olmak üzere tüm hayatı (kültür, eğitim, sağlık vb.) kuşatması veya hâkimiyeti altına alması esasına yaslanmaktadır. Bu durumun yadsınacak bir tarafı yoktur çünkü sosyoloji diğer tüm disiplinler gibi çağın ruhundan etkilenen ve buna tepki veren, kendini buna uyarlayan bir disiplindir. Bu tespit belirtilen durumun; neo-liberalizmin, iyi mi kötü mü olduğundan önce gelen, dolayısıyla değer yargısı belirtmekten ziyade yazının başında Lepenies'e referansla belirtildiği gibi sosyolojinin doğal değil, kültürel bir özü olduğunu hatırlatan bir tespittir.

Günümüz İngiltere'sinde Sosyoloji

Günümüzde, İngiltere'de sosyolojinin kurumsal ve kuramsal olarak genel görüntüsünü betimleyeceğimiz bu bölümün hemen başında paradoksal bir tespitte bulunmak istiyoruz. Bu dönem daha önce belirtildiği gibi piyasa mantığını hayatın bütününe hâkim kılan neo-liberal dönemin ruhuna uygun olarak sosyolojinin de özellikle kurumsal anlamda piyasa koşullarına uyarlandığını ve ondan böyle bir talebin olduğunu gözlemlemekteyiz. Ancak

diğer yandan, uygulamalı sosyolojinin öne çıkması beklenen; daha pratik ve pragmatik bir sosyolojinin varlığının uygun olması gereken böyle bir dönemin ruhuna aykırı olarak, üniversite hocalarının daha çok nitel araştırmalarla meşgul oldukları, öğrencilerin nicel araştırmaları merkeze alan sosyolojiyi, yapılan araştırmalara dayalı olarak belirtmek gerekirse, çok fazla benimseyemedikleri görülmektedir. Bu durumda şu tespitte bulunabiliriz: ülkenin etkili karar alıcılarının/ siyasetçilerinin, piyasa koşullarına adapte olmasını istedikleri, beledikleri genel üniversite yapısı içerisinde, sosyoloji eğitimi de bundan nasibini almakta, ancak özellikle de belli geleneklere sahip köklü üniversitelerde, kendi dinamikleri veya tabiatı itibarıyla buna karşı bir direncin varlığı da gözlemlenmektedir.

Martin Bulmer, 1989 yılında yazdığı makalesine sosyolojinin tanımıyla başlar: “Sosyoloji akademik bir disiplin olarak iki şeyi bünyesinde ihtiva eder; birincisi o toplumun doğasını kuramsal olarak kavramak amacıyla sosyal gerçeğin ampirik olarak araştırılmasını üstlenir ve ikinci olarak, sosyal yapı ve süreç hakkında genel yargılar inşa eder.”⁵¹ Ampirik araştırmayı disiplinin merkezine yerleştirmesine rağmen, kuramsal yönelimle ampirik yönelim arasında sürekli bir gerilimin varlığını kabul eden Bulmer, yazısında İngiltere sosyolojisinde nicel araştırmalardan daha çok nitel araştırmaların ve soyut yönelimli yayınların hâkimiyetinden yakındır. Bu durum İngiltere’de basılan sosyolojiye giriş türündeki kitaplara bakıldığında daha ilginç bir hal almaktadır çünkü bu ülkede basılan giriş kitaplarının genel karakteristiği, örneğin Fransızlarla kıyaslandığında, sonuç merkezli olmaları ve uygulanabilirliği merkeze almalarıdır.⁵² Aradan yaklaşık yirmi yıl geçtikten sonra, Malcolm Williams ve arkadaşlarının, genel olarak sosyologlarının, özelde ise sosyoloji öğrencilerinin disiplinle ilgili genel tavırlarıyla ilgili araştırmalarını yayınladıkları makalede ulaştıkları sonuç neredeyse Bulmer’inkine benzerdir. Araştırmacılar, günümüzde İngiltere’de en az üç farklı sosyolojinin yapılmakta olduğunu belirtmektedirler.⁵³

Bunlardan birincisi, akademide araştırma ve ilmi incelemeye dayalı olarak yapılan sosyolojidir. Bu kapsama giren sosyologların yayınları genel olarak nitel karakter arz etmektedir. Bu grubun üretimlerinin genel karakterini

⁵¹ Martin Bulmer, “Theory and Method in Recent British Sociology: Whither the Empirical Impulse” *The British Journal of Sociology*, V.40, No.3, 1989, s.393.

⁵² Schrecker, “Textbooks and Sociology: A Franco-British Comparison” s.206.

⁵³ Malcolm Williams v.d., “Does British Sociology Count?: Sociology Students’ Attitudes Toward Quantitative Methods”, *Sociology*, V.42, No.5, s.1004.

belirtmek gerekirse, ampirik yönelimli yayınlar, soyut veya kuramsal yönelimli yayınların yanında daha azdır. Örneğin, Payne, Williams ve Chamberlain'in yaptıkları bir araştırmaya göre önde gelen İngiliz sosyoloji dergilerinde (1999-2000 yılları dâhilinde) sadece ampirik araştırmayı merkeze alan yayınların sayısı, toplam yayınların içerisinde sadece % 14,3, nicel ve nitel karışık % 7,4, nitel % 40,6, hiçbir şekilde ampirik içeriğe sahip olmayanlar ise % 37,7 gibi bir orana sahiptirler.⁵⁴ Williams ve arkadaşlarına göre ikinci sosyoloji türü akademi dışında kamu sektöründe, bağımsız araştırma kurumlarında, sağlık kurumlarında ve yerel resmi kurumlarda yapılan sosyolojidir. Bu sosyoloji türü, temel olarak nicel odaklı, genellikle siyaset araştırmalarıyla kesişen, kamuoyu yoklaması ve hastalıkların toplumsal seyri ile ilgili veri toplayan, bu yönleriyle de sosyal politika üretme amacı taşıyan pratik bir karaktere sahiptir.⁵⁵ Yazarlara göre son sosyoloji türü ise “öğretilen sosyoloji” (*taught sociology*) ise diğer iki sosyoloji türünün kesişim alanında bulunan ve sosyolojinin yüksek öğretim kurumlarında öğretilmesiyle varlık bulan sosyoloji türüdür.⁵⁶ Yazımın kapsamı düşünüldüğünde, amacımız açısından oldukça işlevsel olan bu bölümlendirmedeki birinci ve son sosyoloji tasnifi bizi birinci dereceden ilgilendirmektedir.

Birinci tür sosyoloji akademideki sosyologların hem temel ilgililerini göstermesi açısından, hem de bu ilgilerin sosyoloji müfredatını belirlemesi açısından önemlidir. Son tür sosyoloji ise, bir yandan müfredat boyutuyla sosyolojinin bugün anlaşıldığı resmi ortaya koymaktadır. Diğer yandan, bu eğitimden geçen öğrencilerin gelecekte nasıl bir zihinsel yapıyla sosyolojiyi devam ettireceklerini gösterirken, öğrencilerin algı ve beklentilerini merkeze aldığı ölçüde geleceğin sosyologlarının yetenekleri çerçevesinde, İngiliz sosyolojisinin hem genel hem de uygulamalı olarak hayatietini hangi sınırlar içinde devam ettireceğinin bir işaretini sunmaktadır.

2003 yılında, İngiliz Sosyoloji Birliği (*British Sociological Association- BSA*) tarafından düzenlenen yıllık toplantı sırasında İngiltere’de yüksek öğretim alanında, 69 sosyoloji bölümünde nicel metotları öğreten öğretim üyeleri ile yapılan mülakatlar sonucunda şu neticeler elde edilmiştir. Bu bölümlerin üçte

⁵⁴ Geoff Payne, Malcolm Williams, Suzanne Chamberlain. “Methodological Pluralism in British Sociology”, *Sociology*, V. 38, No. 1, 2004, s.158-159.

⁵⁵ Williams v.d., “Does British Sociology Count?: Sociology Students’ Attitudes Toward Quantitative Methods”, s.1005.

⁵⁶ Williams v.d., “Does British Sociology Count?: Sociology Students’ Attitudes Toward Quantitative Methods”, s.1005.

ikisinde toplam sosyoloji derslerinin % 5’inden fazlasını, geri kalanlarında ise toplam derslerin % 11 ile % 15’ini nicel metotlarının öğretimi oluşturmaktadır; benzer biçimde araştırmaya katılan bölümlerin % 70’inde öğretilen yöntem derslerinin büyük kısmının nicel metotlar olduğu belirtilmiştir.⁵⁷ Bu tablo, genel olarak, nicel metot tekniklerinin öğrencilere aktarıldığını göstermektedir. Ancak diğer yandan belirtildiği gibi İngiliz akademisyenlerin büyük kısmı ampirik veya nicel yönelimli çalışmalar yerine, nitel, kuramsal veya soyut çalışmalar yapmaktadırlar. Bu durum genel bir sorun olarak, müfredatta olduğu için öğretilen nicel tekniklerin ikinci dereceden bir sosyoloji yapma türü olarak algılandıklarını göstermektedir. Bu sorun kadar önemli bir diğer sorun ise sosyoloji öğrencilerinin nicel metoda olan yaklaşımlarıdır.

Williams ve arkadaşlarının İngiltere’deki 34 sosyoloji bölümünde üç yıllık lisans programına devam eden ikinci ve üçüncü sınıf öğrencileri ile 2006 yılında yaptıkları araştırmanın sonuçlarından şu veriler elde edilmiştir. Öğrenciler nicel araştırma metotlarının sosyoloji için önemli olduğunu belirtmelerine rağmen, % 71 gibi büyük bir oran sosyolojinin bilimden ziyade sanat, edebiyat, tarih gibi disiplinlere yakın olduğunu, sadece % 14,5’u bilime yakın olduğu, geri kalanlarsa ortada bir disiplin olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁸ Araştırmada daha ayrıntılı bilgilerde mevcut ancak çıkan genel sonuç genel öğretim üyeleri, gerekse öğrenciler arasında sayısal verilere dayalı sosyoloji yapma biçiminin çokta sempatik karşılanmadığıdır. Genel bir eğilim olarak piyasa koşulları, devlet kurumları sayısal verilerin/ niceliksel yönelimin esas olduğu bir sosyolojiyi öncelerken, hocalar ve öğrenciler, farklı sebepler ve arzularla da olsa, kuramsal ve nitel sosyolojiyi öncelemektedirler.

2004 yılında Robert Jones tarafından David Jery ve Anthonoy Rosie ile birlikte hazırlanan ve “Sosyoloji: Birleşik Krallıkta Lisans Çalışmalarına Genel Bakış”⁵⁹ adını taşıyan rapor, İngiliz sosyolojisinin lisans düzeyinde genel hatlarıyla nasıl bir müfredata sahip olduğunu, eğitimin amacı ve şekli çerçevesinde incelemektedir. Bu rapora göre yukarıda belirtilen, akademide gözlenen, nitel ağırlıklı ve soyutlamaya dayalı yaklaşım genel olarak 1992 öncesi üniversitelerde, yani kurumsallaşmasını bu tarihten sonra kurulan üniversitelere

⁵⁷ Williams v.d., “Does British Sociology Count?: Sociology Students’ Attitudes Toward Quantitative Methods”, s.1007.

⁵⁸ Williams v.d., “Does British Sociology Count?: Sociology Students’ Attitudes Toward Quantitative Methods”, s.1010.

⁵⁹ Robert Jones, David Jery, Anthony Rosie. *Sociology: An Overview of Undergraduate Studies in the UK*, 2004, http://www.open.ac.uk/cheri/documents/somul_sociology_subject_overview_report.pdf.

nazaran çok daha önce tamamlamış ve belli geleneklere dayanan üniversitelerde gözlenmektedir. Yazarların tespitine göre, 1992 sonrasında kurulan üniversitelerde piyasa yönelimli bir sosyoloji eğitimi öne çıkarken, bu tarihten önce kurulan üniversitelerde daha soyutlamacı ve disiplinin kendi içine dönük yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Eski üniversiteler disiplin merkezli bir müfredata sahipken, yeni açılan üniversiteler piyasa merkezli, çok daha çeşitlendirilmiş, iş-merkezli/mesleki müfredata sahipler. Dolayısıyla geleneksel ve kurumsallaşmış üniversitelerdeki sosyoloji ile yeni açılan üniversitelerdeki sosyoloji arasında ciddi bir farklılık bulunmaktadır. Buna bağlı olarak da yeni kurulan üniversitelerde öğrencinin isteklerini dikkate alan, piyasa merkezli uzmanlaşmayı arttırmak için modüler müfredatlar yoğunlukla uygulanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, İngiliz sosyoloji geleneği içerisinde ağırlıklı bir yere sahip olan, kuvvetli bir biçimde sosyolojik anlamda yapısal bir kimliğe sahip olan sosyolojinin bazı alt dalları popülerliklerini yitirmektedirler. Bu sahaları, rapora göre, şu şekilde sıralayabiliriz:

Sosyal katmanlaşma

- Endüstriyel ve örgütsel sosyoloji
- Eğitim sosyolojisi
- Din sosyolojisi
- Karşılaştırmalı/Tarihsel sosyoloji

Diğer yandan da sosyolojinin bazı alt dalları süreç içerisinde gittikçe daha popüler hale gelmişlerdir. Bunları ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Suç ve toplum/ suç ve sapkınlık
- Cinsiyet/Cinsellik
- Benlik
- Medya/ Kitle kültürü
- Beden/ duygular
- Sağlık ve hastalık
- Sosyal ayrımlar ve eşitsizlikler
- Irk ve etnisite

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Konseyi (ESRC), Sosyoloji Bölümü Başkanları ve Profesörleri (HAPS) ve İngiliz Sosyoloji Birliği (BSA) tarafından 2008 yılında oluşturulmasına karar verilen ve Mart 2010 tarihinde yayınlanan, "Birleşik Krallık Sosyolojisinin Uluslararası Standartlar Çerçevesinde

İncelenmesi”⁶⁰ adlı ayrıntılı rapor sosyolojinin bu ülkedeki hem güncel durumu hem de gelecekte izleyebileceği yollarla ilgili kestirimler sunmaktadır. Yazının bundan sonraki kısmında bu rapor dikkate alınarak çeşitli tespitlerde bulunulacaktır.

Rapor günümüz İngiliz sosyolojisinin, 1980’lerden sonra neo-liberalizmin hâkimiyeti merkezinde yaşanan “kültürel dönümden” sonra, iki temel özelliğe sahip olduğunu belirtmektedir. İlk olarak, günümüz İngiliz sosyolojisi göreceli olarak oldukça güçlü bir disiplinler arasıyla, ikinci olarak, yine güçlü bir disiplin içi çoğulculukla öne çıkmaktadır. Bu durum, bir yandan disiplinin canlılığını devam ettirmesi noktasında umut vericiyken, diğer yandan disiplinin sınırlarının muğlâklaşması ve sosyolojiyi sosyoloji yapan nedir veya onu diğer sosyal bilimler disiplinlerinden ayıran temel odak noktası nedir gibi soruların gündeme gelmesi anlamalarına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında rapora göre, disiplin günümüzde, bu ülkede, kurumsal bir odaklanma yerine, belli bir eylemler kümesine (sosyoloji yapma pratikleri) referansla anlaşılmalıdır. Bu durumun tarihsel arka planına bakıldığında, sosyolojinin aslında bilim ile tarih, edebiyat, sanat gibi disiplinler arasında “üçüncü kültür” olarak kurulması etkilidir. Benzer bir biçimde, Alman ve Fransız tecrübelerinin aksine, daha önce belirtildiği gibi, sosyolojinin kurumsal olarak düşmanca karşılandığı dönemlerde bile İngiltere’de, neredeyse sağduyusal olarak adlandırabileceğimiz bir biçimde, kendine has bir yapıyla kültüre içkin olmasından beslenmektedir. 80’lerde yaşanan “kültürel dönüm” yapısal ve yönetsel anlamda, üniversiteleri piyasa koşullarına daha fazla adapte olmaya zorlarken ve bu anlamda çeşitli devlet kurumlarının sıkı denetimi ve gözetimi altına sokarken sosyoloji de bundan nasibi almıştır. 1980’den beri hükümet ve ESRC üniversitelerin gelecekle ilgili planlarına, araştırma alanlarına güçlü bir biçimde müdahale etmekte ve çeşitli raporlar yayınlayıp üniversitelere bu anlamda politikalar önermektedirler. Bu durumu rapor “denetim kültürü” (*audit culture*) olarak adlandırmaktadır. Hükümetin bu yöndeki taleplerinin temelini, bu ülkede, yüksek öğretimin neredeyse tamamen devlet tarafından finanse edilmesi oluşturmaktadır. Ancak bu durum özellikle de köklü üniversitelerin öğretim üyeleri tarafından pekte hoş karşılanmamaktadır. Onlara göre kamu bütçesinden pay alan yüksek öğretimin şeffaf bir biçimde kendi içinde denetlenmesi makul

⁶⁰ *International Benchmarking Review of UK Sociology*, 2010
http://www.esrcsocietytoday.ac.uk/ESRCInfoCentre/Images/Sociology%20IBR%20Report_tcm6-36279.pdf.

karşılanaabilecekken, piyasa koşullarını merkeze alan basit bir kar ve zarar prensibinin, bilim ve onun öğretimi gibi zaten kendi içinde amaç olan bir saha için tatbiki pekte kabul edilebilecek bir durum değildir. Bu durumun bir yansıması olarak, raporda bizim daha önce çeşitli referanslarla belirttiğimiz gibi, sosyolojinin genel bir eğilim olarak niceliksel araştırmalardan ziyade, niteliksel araştırmalara ve kuramsal yönelimlere eğilimli olduğu da belirtilmektedir. Diğer yandan bu durum akademi dışında piyasa koşullarına adapte olmuş bir “ticari sosyolojinin” ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır.

Sosyolojinin günümüzde, belki tüm ülkelerde olduğu gibi, kurumsal, entelektüel ve ekonomik odaklarca farklı doğrultularda ele alındığı ve disiplinin bunun gerilimini yaşadığını belirtmek yerinde olacaktır. Bu açılarından, İngiliz sosyolojisinin günümüzde üç farklı yönü olan bir krizle/ meydan okumayla karşı karşıya olduğu ve geleceğinin bu üç boyutta geliştireceği çözümlere/ cevaplara bağlı olduğu savunulabilir. Bunlardan ilki, daha önce vurgulandığı gibi, sosyolojinin disiplin olarak kimliğinin gittikçe muğlâklaşması ve disiplinin diğer sosyal bilim pratiklerinden kendisini ayıran özü yaratıcı bir biçimde yeniden ele almakta göstereceği performansla alakalıdır. Bu önemli bir noktadır çünkü İngiltere’de sosyoloji gerek geleneksel anlamda alt dalları olarak işlev görmüş alanlara (örneğin, eğitim, kültür, sağlık sosyolojisi gibi) gerekse diğer bazı sosyal bilimler disiplinine karşı gerilemekte ve sürekli olarak “uzman ihracında” bulunmaktadır. Yani sosyolojinin alt dalları piyasa koşullarına uyarlanma alt motifiyle uzmanlaşma çerçevesinde bağımsızlaşma yoluna girerlerken, diğer bazı daha pratik sosyal bilimler sosyoloji karşısında öne çıkmakta ve bu durum sosyoloji bölümlerinin kurumsal anlamda baskı altına girmelerine sebep olmaktadır. İkincisi, sosyolojinin “üçüncü kültür” olarak sosyal bilimler ve beşeri bilimler (*humanities*) arasında kuramsal ve metodolojik yönelimleri çerçevesinde nasıl bir denge kuracağıyla alakalıdır. Üçüncüsü ise, piyasa odaklı bu tarihsel kesitte sosyolojinin karşılaştığı baskılar ve yönlendirmelere karşın kendi geleneğini ve duruşunu muhafaza edip, yeni şartlarda onu yeniden üretmekte göstereceği performansla alakalıdır. Genel olarak, söz konusu rapora göre, bu krizler ve sosyolojinin buna kurumsal olduğu kadar kuramsal olarak da nasıl bir cevap üreteceği günümüz İngiliz sosyolojisinin kaderini tayin edecektir.

Sosyoloji, bu meydan okumalar dışında, genel kamuoyunun beklentisi çerçevesinde sosyal olan üzerinde, alta belirtilen altı başlık çerçevesinde pratik bir etki üretme göreviyle de yüz yüzedir:

- 1- Bireylere ve gruplara doğrudan bir ekonomik katkı sağlaması
- 2- Sosyal değerler ve kurumlar hakkında eleştirel bir perspektif geliştirmesi
- 3- Sosyal konular hakkında sağlıklı ve bilgiye dayalı tartışmalara katkıda bulunması
- 4- Kamu politikasını şekillendirme noktasında katkıda bulunması
- 5- Irklar arası, etnitiseteler arası, sınıflar arası ve nesiller arası ilişkileri kuvvetlendirmek ve toplumsal bir mutabakat yaratılması için katkıda bulunması
- 6- Genel sosyal bilimler bilgi birikimine ve uzmanlığına, kuramsal ve metodolojik açılardan katkıda bulunması

Bu altı amaç sosyolojinin pratik yönüne vurguları çerçevesinde, aslında sosyolojinin ortaya çıkış felsefesinin dışında olmadığı gibi, özellikle de İngiliz sosyoloji geleneğinin sağduyusal olanla yakın bağlarına dikkat edildiğinde sosyoloji disiplini açısından bir gerileyiş anlamına gelmemektedir. Yukarıdaki genel resim bağlamında, sosyolojinin çıktığı günden bu yana sürekli olarak kendisini içinde bulunduğu siyasi, kurumsal, entelektüel ve kültürel sahalarda yeniden üretmek ve bunlara yaratıcı bir cevap geliştirmekle hayatini sürdürdüğünü, İngiltere’nin de bu noktada bir istisna olmadığı belirtebiliriz.

Sonuç Yerine

İngiliz sosyolojisi dönemsel olarak, bu ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısındaki değişimlerin yanı sıra uluslar arası koşullara ve gelişmelere bağlı bir biçimde kurumsal ve kuramsal açılardan inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. II. Dünya Savaşının sonuna kadar imparatorluk bilimi sayılan antropoloji ve oldukça güçlü bir biçimde kurumsallaşan iktisat disiplinin yanında kendisine sağlam bir yer edinmemiştir. Bu dönemde sosyolojiye kurumsal olduğu kadar kuramsal anlamda da gösterilen tepkiyle alakalı öne sürülen açıklamalara bakıldığı zaman en yaygın kabulün, sosyolojinin toplumsal kaos dönemlerinde ortaya çıkan bir disiplin olması gerçeğinden hareketle oluşturulduğu gözlenmektedir. Buna göre, diğer batı ülkelerine göre daha dengeli bir toplumsal dokuya sahip İngiltere’de sosyolojiye gösterilen kayıtsızlık ve kabullenmeme normal bir durumdur. Diğer yandan politik ekonominin beşiği olan bu ülkede bireyi toplum karşısında ikincil bir konuma iten sosyoloji aynı zamanda mevcut entelektüel kabullerinde dışında kalmıştır. Bu ise ilk dönemde ona gösterilen tutumun bir diğer bileşenidir. Biz bu dönemi direniş dönemi olarak adlandırıyoruz. Savaş sonrası, dünya hâkimiyetinin Atlantik Okyanusunun öte yakasına kayması siyasal zeminde olduğu kadar, sosyal bilimlerde de etkisini göstermiş ve Amerika Birleşik Devletleri’nin

öncülüğünde sosyoloji İngiltere’de kurumsal (akademik) kabul görmüş ve hızla üniversiteden içeri girmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu kabulleniş döneminin hemen ertesinde ise kuramsal olarak bu ülkenin içinde bulunduğu koşullara uygun bir sosyoloji arayışının yanı sıra, var olan tartışmalarda taraf olan bir sosyoloji de ortaya çıkmıştır. Kabullenme döneminin hemen ardı sıra ortaya çıkan bu dönemi, uyarılma dönemi olarak adlandırabiliriz. 80’lerden sonra, neo-liberal ekonomik ve politik yeniden yapılanma sonucu kuramsal eğilimlerinden piyasa lehine feragat etmesi beklenen ve bu anlamda kendisine pratik olarak uygulanabilir bilgi üretiminden başkaca bir rol verilmek istenmeyen sosyolojinin özellikle köklü üniversitelerdeki sosyologlar tarafından bu rolün ötesinde bir pozisyonda savunulmaya devam ettiği belirtilmelidir. Sosyolojinin bu ülkedeki geleceğinin, piyasa merkezliliği savunan neo-liberal politikacıların sosyolojiyi tarihsel süreklilik noktasında köksüzleştirme ve basit bir pratik bilgi üretim faaliyetine indirgeme çabaları ile disiplini belli bir sosyoloji yapma geleneğine yasladığı ölçüde, onun kuramsal ve entelektüel eğilimini devam ettirmeyi merkeze alan sosyologlar arasındaki güç dengesi tarafından belirleneceği belirtilmelidir.

Sonuç olarak, sosyolojinin, İngiltere koşullarında kurumsal ve kuramsal var oluşu ve izlediği yol bize çok temel bir imada bulunmaktadır. Sosyoloji genel geçer boyutları olmasına rağmen ancak ve ancak bir ülkenin hem kendi koşullarına hem de bu ülkenin uluslar arası arenada işgal ettiği role bağlı bir biçimde var olabilen bir disiplindir. Dolayısıyla onu kendi toplumsal koşullarında var edecek olanlar bizzat bu disiplinle işgal eden sosyologlardır. Sosyoloji kurumsal ve kuramsal anlamda varlık kazandıktan sonra ise, statik bir biçimde yoluna devam etmemekte/ edememekte, onu uygulayanlar eliyle değişen koşullara vereceği yaratıcı cevaplarla kendisini tahkim etmekte veya solmaya yüz tutmaktadır. Bu anlamda da sosyoloji her zaman “var olan” bir şey olmaktan ziyade, kendisine has entelektüel ve bilimsel faaliyetlerle “var kılman” bir disiplindir. Diğer yandan, madalyonun öteki yüzüne baktığımızda disiplinin boşlukta oluşmadığı aşikârdır. Yani sosyoloji, tutkulu sosyologların yanı sıra var olmak ve varlığını devam ettirmek noktasında oldukça güçlü ve ihmal edilemez bir biçimde kurumsal desteğe ve himayeye de ihtiyaç duymaktadır. Bu kurumsal destek ise modern dünyada açık biçimde adres olarak üniversiteleri, akademiye işaret etmektedir. Bu açıdan da kurumsal desteğin mahiyeti ve kapsamı sosyolojiyi kaçınılmaz bir biçimde, sadece konusu açısından değil aynı zamanda var oluş imkânı noktasında da toplumsal bir hüviyete büründürmektedir. Onun, İngiltere’deki öyküsü bize sosyoloji hakkındaki bu gerçekleri oldukça yalın ve açık kodlarla anlatmaktadır.